

**JÓZSEF ATTILA KOGNITÍV METAFORÁINAK
OROSZ FORDÍTÁSÁRÓL**
**ABOUT THE RUSSIAN TRANSLATION OF COGNITIVE
METAPHORS IN A POEM BY JÓZSEF ATTILA**

LŐRINCZ JULIANNA *

A nyelvészeti fordításelméleti szakirodalomban, valamint az irodalmi fordításról való gondolkodás irodalmában ma már a szépirodalmi szövegek egyenértékűségi viszonyának vizsgálatában többnyire elfogadott az a nézet, hogy a célnyelvi szöveg mint variáns nem a forrásnyelvi szöveg mint invariáns teljes mása, hanem jó esetben is ahhoz hasonló szövegváltozat. Ezért az eredeti és a fordított szöveg egyenértékűségi viszonyának elemzésekor akceptibilitásról és nem ekvivalenciáról beszélhetünk. A költői szövegeket szervező olyan egyéni stíluselemek, mint a fogalmi tartalom kifejezését megvalósító képszerkezet idegen nyelvre történő áttétele pragmatikai adaptáció. Különösen igaz ez a különböző költői metaforák fordítására, amelyek célnyelvi variánsai csak kisebb-nagyobb mértékben közelítik meg a forrásnyelvi invariáns elemeket, de pontos megfelelőit sok esetben nem tudják létrehozni a fordítók. Ezt az állítást szeretném igazolni József Attila *Bánat* című versének szövegéből vett kognitív metaforái orosz fordításának elemzésével.

Kulcsszavak: acceptability, interpretáció, kognitív metafora, kommunikatív ekvivalencia, pragmatikai adaptáció

There is a widely accepted view in literary translation theory according to which the target language text, as a variant, is not a copy of the invariant source language text, but a similar text version of it. Therefore when we analyse the equivalence relationship between the original and the translated texts we can speak about acceptability and not equivalence. Individual stylistic elements as picture frames that are to realise notional contents are translated into foreign languages as a pragmatic adaptation. This statement is especially true about poetic metaphors, target language variants of which can only more or less resemble the invariant elements of the source language. Translators cannot produce its exact equivalents in most cases. I intend to prove this statement by analysing the cognitive metaphors of József Attila's poem „Sorrow” in its Russian translation.

Keywords: acceptability, interpretation, cognitive metaphor, communicative equivalence and pragmatic adaptation

Bevezetés

Az eredeti és a fordított költői szövegek egyenértékűségi viszonyát vizsgálva többféle ekvivalencia viszonyt különböztet meg mind a fordításelméleti, mind pedig az irodalmi fordításról való gondolkodás szakirodalma. A teljes ekvivalencia azt feltételezi, hogy a célnyelvi szöveg az eredetinek pontos másolata, eltérések csak a különböző nyelvek tipológiai és kulturális eltéréseiből adódhatnak.

* DR. HABIL. LŐRINCZ JULIANNA

főiskolai tanár

Eszterházy Károly Főiskola

Általános és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék

jel2ster@gmail.com

A szépirodalmi fordítás és az eredeti szöveg megfelelésének viszonyáról közel annyi véleményt olvashatunk a szakirodalomban, ahány szerző művét olvassuk. Amiben többé-kevésbé megegyeznek, azokat a következőkben foglalhatjuk össze:

Nem tekinthetjük a műfordítást a forrásnyelvi szöveg másolatának. Következésképpen a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg viszonyában nem a forrásnyelvi szöveg tartalmi és formai üzenetéhez való szolgálai hűség a legfontosabb, hanem a fordított szövegnek a célnyelvi kultúrában betöltött funkciója, valamint a célnyelvi olvasóra tett hatása (vö. de Man, 1980).

A műfordításoknak az eredeti szövegekhez való „hűsége” koronként változik a műfordítói elvek változásával. A műfordítók célja – elsősorban a 20. század második felétől kezdve – többnyire az, hogy az idegen szövegeket fordításuk révén beilleszték az egyetemes kultúrkörbe. A napjainkban leginkább ható műfordítói elv az ún. domesztikáló (meghonosító) vagy más terminussal: naturalizáló fordítások létrehozását tekinti célravezetőnek, amelyek elsősorban a célnyelvi befogadó elvárásainak igyekeznek megfelelni. A szépirodalmi szövegek között is van azonban különbség, hiszen például a költői szövegek fordításakor ezzel az elvvel sokat veszíthet a forrásnyelvi szöveg a poétikai üzenetéből (Lőrincz, 2007: 40–41).

Az eredeti és a fordított szövegek viszonyáról több szerző is megállapítja, hogy a műfordítás akkor adekvát, ha az idegenségét is megőrzi, tehát érezni lehet rajta, hogy fordított szöveg. Hogy ez a nézet mennyire nem új keletű a szakirodalomban, arra utal például Jeney Éva (Jeney, 2005: 304) Venutinak a célnyelvi szöveg idegenségéről vallott véleményére hivatkozva: „[Venuti] Schleiermacherhez visszanyúlva időszerűsítette e fogalmat, s az „eredeti” kulturálisan átültető, tehát elsősorban a befogadót szem előtt tartó, meghonosító jellegű törekvéseket, fordításszövegeket érti rajta. Rendkívül nehéz azonban különválasztani az idegenséget, másságot érvényesítő... fordítási eljárástól, melyet idézett szerző a *foreignisation* fogalmával jelöl” (vö. Jeney, 2005: 304.). A forrásnyelvi szövegek és a célnyelvi szövegvariánsok egyenértékűségi viszonyainak vizsgálatában két alapvető egyenértékűségi viszony látszik megfelelőnek, amelyeket az angol terminus alapján az **akceptibilitás** (acceptability, oroszul: *акцептабельность*) fogalommal nevezhetünk meg. Az akceptibilitás révén a fordító a forrásnyelvi szöveg olyan célnyelvi variánsát hozza létre, amely a célnyelvi kultúrában kialakult kánonnak és a célnyelvi befogadók elvárásainak felel meg. Ennek következtében olyan mértékű módosulások is létrejönnek az eredeti szöveg jelentésstruktúrájában, amelyek pragmatikai adaptációt eredményeznek.

1. A forrásnyelvi költői szöveg képi elemeinek fordításáról

Anton Popovič a költői szövegek képi elemeit a szöveg mikroszintjén helyezi el. Véleményem szerint azonban a szöveg képi elemei, ha azok szövegkohéziós funkciót töltenek be, nem csak a szöveg mikroszintjének elemeiként funkcionálnak, hanem az egész költői szöveg szemantikai és képi struktúráját meghatározzák. Így a szóképek, a komplex képek, valamint egy nagyobb szövegrészletben vagy az egész szövegben megjelenő továbbszótt képek a szöveg mezo- és makroszintjének jelentését is meghatározzák. A fordítók jelentősen módosíthatják ezeket a szövegkohéziós képi elemeket (Lőrincz, 2010).

Ha a befogadó kultúrában, illetve annak költői szövegalkotási hagyományaiban megvan a megfelelője a szövegkohéziós funkciójú szövegelemek megalkotásának, akkor a műfordító létre tudja hozni a célnyelvi szövegben is a forrásnyelvi szöveg jelentésességének, így az azzal összefüggő képszerkezetének célnyelvi fordítási variánsát. Ha azonban a célnyelvi

befogadó kultúra nyelvében, kulturális és műfordítói hagyományaiban nincsenek meg a forrásnyelvi költői szöveg meghatározott elemeinek adekvát kifejező eszközei, akkor a fordító a célnyelvi szövegvariánsban más elemekkel helyettesíti az eredeti szöveg elemeit. A műfordítói eljárásnak ezt a típusát Popovič **szubsztitúciónak** (helyettesítésnek) nevezi (vö. Popovič, 1980: 150). A szubsztitúció sok esetben azonban nem egyszerű helyettesítés a fordított szövegvariánsban az eredeti szövegelemek funkciójának létrehozására, hanem olyan mértékű változtatás, amely már **pragmatikai adaptációnak** tekinthető, és nem lesz egyenértékű szövegvariánsa a forrásnyelvi szövegnek mint invariánsnak (vö. Benő, 2011).

2. A kognitív (konceptuális) metaforaértelmezés

A költői szövegben a metafora olyan polifunkcionális egység, amelyben a nominatív és a pragmatikus funkció egyszerre van jelen. A metafora nominatív funkciója a metafora elemeinek szemantikai információjában, a pragmatikai funkció pedig a képszerkezet strukturális elemeiben jelenik meg.

A kognitív nyelvészetben a **kognitív** vagy más néven **konceptuális metafora** a forrástartományban kifejezendő gondolatoknak bizonyos meghatározott céltartományhoz tartozó elemekkel való kifejezése, értelmezése (vö. Kövecses, 2005).

A **forrástartomány** olyan konceptuális (fogalmi) tartomány, amelyből a kognitív metaforának a hagyományos metaforaértelmezésben azonosított komponensnek nevezett elemét meríti a metaforaalkotó. Például: A **szerелеm** utazás.

A **céltartomány** az a konceptuális tartomány, amely a hagyományos metaforaértelmezésben a metafora azonosító elemének nevezett komponense, funkciója pedig az előbbi komponens értelmezése a szemléletesség, valamint a befogadóval történő könnyebb megértetés céljából. Például: A **szerелеm** utazás.

A forrástartomány és céltartomány összekapcsolása a költői szövegben sokszor hoz létre olyan asszociációkat, amelyek az adott kultúrában is újszerűek, hagyomány nélküliek. Így jönnek létre az új asszociációkon alapuló hapax legomenonok. A fordítás során a fordító feladata a forrásnyelvi metafora forrás- és céltartományainak megfelelő kifejezőeszközöknek a kiválasztása a rendelkezésére álló célnyelvi eszköztárból való válogatással.

3. József Attila *Bánat* című verse orosz szövegvariánsának elemzése

A *Bánat* című vers József Attila költészetének egyik olyan fontos eleme, amelynek metaforái, kulturális utalásai nem csak a fordítóknak, hanem a magyar anyanyelvű szövegértelmezőknek is gondot okozhatnak. Az 1930-ban keletkezett *Bánat* (Futtam, mint a szarvasok...) című vers kognitív metaforáiban Bartók *Cantata profanajának* hatására utal Pálfi Ágnes a két állat-alterego, a **szarvas** és a **farkas** motívum funkcióját elemezve a szövegben. A szerző kimutatja, hogy a *Bánat* című vers megjelenése előtt a bartóki szöveggönyv első változatát József Attila is olvashatta a Nyugatban, bár a végleges szövegváltozat csak 1936-ban jelent meg (vö. Pálfi, 2001: 190–192). A bartóki szövegváltozat egy román kolinda (karácsonyi ének) fordítása alapján keletkezett. A szöveg a csodaszarvas-monda egyik változata, de Bartókra bizonyára nem csak a román kolindaszöveg hatott a szöveg létrehozásakor, hanem a két ismert motívumnak a magyar kulturális hagyományban betöltött szerepe is.

Ezen kívül a különböző ázsiai népek kultúrájában is számtalan szövegtípusban és szövegváltozatban megtalálható a szarvas és a farkas motívum. Így a magyar kultúrában is mind a farkas, mind pedig a szarvas motívum ismert, sokszor alkalmazott elem, és számtalan magyar nép- és műköltészeti szövegben tölti be különböző kognitív tartalmak kifejezésének funkcióját. Az ősi magyar kultúrában a csodaszarvas-motívum is ismert eleme a nép- és műköltészetnek. Úgy gondolom, elég most csak Arany János *Rege a csodaszarvasról* vagy Bartók Béla fentebb említett kórusművének, a *Cantata Profananának* a szövegkönyvére utalnunk. Bartóknál azonban a szarvasűzés és a szarvaslét a szellemi elkülönülés, a választás szabadságának szimbóluma, a József Attila-szövegben pedig a lelki átváltozásokat kifejező gondolati metaforák alapja. A *Bánat* című versben a szarvasmotívum az emberi lét, a szabadság, a szelídség kifejezője, a farkas a durvaság, az elembertelenedés szimbóluma (vö. még internetes forrás 1, 2012).

A természeti táj elemeinek József Attila egész költészetében nagyon fontos szerepük van. A táj egyes elemei azonban többnyire nem konkrét képi elemként, hanem gondolati metaforák részeiként, összefüggő képrendszerek alkotóelemeiként vannak jelen költészetében. Elemzett versünkben is elválaszthatatlanul összefonódik az ún. külső, konkrét táji elem a lírai én belső, „lelki tájával”, az emberi lélekben lejátszódó folyamatokkal.

A vers orosz szövegvariánsában a fordító leegyszerűsíti József Attila versének kognitív metaforáit, ezáltal a képszerkezetét, valamint a szöveg teljes jelentéssíkját azzal, hogy szegmentálja a vers komplex jelentés- és képszerkezetét: a konkrét síkot elválasztja az elvonttól, a forrásnyelvi szöveg izotópiáját (jelentésegységét) megbontva megváltoztatja az eredeti költői szöveg jelentését, pragmatikai adaptációt hozva létre ezzel a kommunikatív ekvivalens szövegvariáns helyett. Nézzük meg a lényeges gondolati és képi sík módosulásait az orosz nyelvre fordított szövegben!

A József Attila-versben megjelenő szövegszervező alakzatok, a parallelizmus, az ellentét, az ismétlés az ősi magyar versekre, ill. népdalokra is jellemző stíluselemek. Ugyanezek az alakzatok megjelennek az orosz népköltészeti hagyományban is. A forrásnyelvi szövegben megfigyelhető parallelizmus a szarvaslét (az ártatlanság, a büntelenség) és a farkaslét (a lelki keménység) ellentétével kapcsolódik össze. Ez a gondolati és képi világ azonban nem jön létre a magyar szöveggel adekvát módon az orosz szövegvariánsban.

A magyar kulturális hagyományok ismeretében a magyar befogadó tudatában a József Attila-vers kognitív metaforikus világa az üldözöttből üldözővé válásnak az emberi lélekben végbemenő folyamatát érzékelteti. Az eredeti versben a lelki folyamatokat ábrázoló képek kognitív metaforák, amelyek a József Attila gondolati líráját átszövő **kint és bent** kognitív metaforák sorába is szorosan beletartoznak.

A kognitív metafora forrástartománya, a lélekben lejátszó átváltozási folyamatok és a céltartomány, a külső világ elemei szétválnak az orosz szövegvariánsban, megbontva ezzel a kognitív metafora egységes szerkezetét, megváltoztatva a metaforikus képekből szövődő képszerkezetet is. Az orosz variánsban ugyanis az erdő, a fák, a szarvas és a farkas önállóan, a József Attila-i kint és bent metaforikus világ egységét megbontva különálló képként jelennek meg. A képi ábrázolásra szolgáló külső világ, a kint és a lélekben zajló folyamatok, a bent viszonylata, azaz a lélek tája, a lelki folyamatok idősíkjai, a szarvasból farkassá való átváltozás befejezetlensége, illetve a lélekben végbemenő változási folyamat lassú visszafordulásának érzékeltetése nem adekvát módon jelenik meg az orosz nyelvű interpretációban.

Nézzük meg egyenként a pragmatikai adaptáció egyes lépéseit a párhuzamos korpuszokban!

1. *Futtam, mint a szarvasok,
lágy bánat a szememben.
Famardosó farkasok
űznek vala szivemben.*

*Как затравленный олень,
я бежал с тоской в глазах,
каждый ствол и каждый пенёк
гнал, как волк, меня в лесах.*

’Mint egy agyonhajszolt szarvas
futottam bánattal a szememben,
minden fatörzs és minden rönk
üldözött, mint a farkas, az erdőben.’

A forrásnyelvi szövegben az archaikus elbeszélő múlt idejű *futtam* és az *űznek vala* igealakok egy régen elkezdődött lelki átváltozási folyamat kezdetét érzékeltetik. Az orosz semleges stílusminősítésű *бежал* ’futottam’ ige ezt nem adja vissza. A fordítás első sora többletet tartalmaz, adjekciós alakzat jön létre a *затравленный* ’agyonhajszolt’ jelző betoldásával. Ezzel, valamint a *lágy bánat* jelzős szerkezet *lágy* jelzőjének elhagyásával a fordító olyan pragmatikai jelentésbeli módosítást hajt végre a forrásnyelvi szövegen, amely meghatározza a további módosításokat is, és elvezet a kognitív metafora kioltásához, a pragmatikai adaptációhoz.

2. *Agancsom rég elhagyám,
törötten ing az ágon.
Szarvas voltam hajdanán,
farkas leszek, azt bánom.*

*Сбросил я рога, вскочил,
и бегу, безрогий, вдаль.
Прежде я оленем был,
стану волком, как ни жаль.*

’Eldobtam a szarvaimat, felpattantam,
és futok, szarv nélkül, tova.
Korábban szarvas voltam,
farkas leszek, bárhogy is bánom.’

Az archaikus elbeszélő múlt idejű *elhagyám* igealak és a *rég* határozó is kifejezi, hogy az átváltozás a lélekben már egy, a jelen időhöz viszonyítva korábbi időszakában elkezdődött. Az orosz befejezett szemléletű múlt idejű igealakok azonban hirtelen változásra utalnak: *сбросил* ’eldobtam’, *вскочил* ’felpattantam’.

3. *Farkas leszek, takaros.
Varázs-üttön megállok,
ordas társam mind habos;
mosolyogni próbálok.*

*Настоящим, но другим –
на бегу останавлиюсь,
бешеным друзьям своим
вдруг тихонько улыбнусь*

’Igazi, de más –
futás közben megállok,
ördögi társaimra
hirtelen csendesen rámosolygok.’

A fordított szöveg harmadik versszakában a forrásnyelvi szövegben céltartományként funkcionáló konkrét képet viszi végig következetesen a fordító, Csukovszkij. Bár az orosz változatban is érzékelhető, hogy még nem ért véget teljesen a szarvasból farkassá való átváltozás folyamata. A metafora céltartományához tartozó mosolygó farkas a lélekben még megőrződött szarvaslétre, illetve az emberre jellemző vonásokra is utal (a mosolygás emberi képesség), és az átváltozó lény magára kényszerített keménysége mögött ott rejtőzik az átváltozás kényszere miatt érzett sajnálat és bánat is mind a magyar, mind az orosz szövegben. A magyar szövegben ugyanakkor kifejeződik egy másik átváltozási folyamat megindulása is: a szarvasból farkassá váló lény emberré lényegülésének lassú folyamata. Tulajdonképpen itt körkörös mozgás érzékelhető: szarvasból farkas, farkasból ember. Hozzá kell tennünk, hogy ez egyfajta lehetséges szövegértelmezés, amelyet a szakirodalom is megerősít (vö. Pálfi, 2001: 192).

Amint már említettük, a fordító a kognitív metafora két tartományát szétválasztja az orosz szövegváltozatban, tulajdonképpen ily módon félig kioltja a fogalmi metaforát is, hiszen a futás és a menekülés a célnyelvi szövegben a szarvas és a farkas konkrét fizikai cselekvése. Az eredeti szövegben az üldözés is a komplex metaforaszerkezet elemei (szarvasok, farkasok) között zajlik le. A lélekben zajló átváltozás célnyelvi megvalósulása így csak részben valósul meg a célnyelvi szövegben.

A kognitív metaforákból épülő versszerkezetnek nemcsak a tér-, hanem az időkomponensei is meghatározóak a tartalom kifejezésében. Három idősíki egybejátszása fejezi ki a magyar versszövegben az átváltozási folyamatok irányát:

- a múlt: az archaikus elbeszélő múlt egy, a régmúltban kezdődött cselekvés érzékeltetése (*futtam, üznek vala, elhagyám*), az ezzel szinonim köznyelvi befejezett múlt (voltam),
- a jelen: *ing, figyelek, hunyom, hullanak*,
- a jövő idő (*leszek*).

Közismert, hogy két nyelv lexémáinak jelentéstartománya nem fedi teljesen egymást, ez is nehezíti a műfordító munkáját. A 3. orosz szövegrészletben például kimarad a *takaros* 'formás, csinos, igazi' jelentéseket sűrítő jelző, illetve a fordító annak egyik szemáját kiragadva, valamint az ellentét alakzatával kiegészítve sem tudja átadni az eredeti szövegjelentést.

A lexikai és a vele szorosan összefüggő képi szinten is módosít a műfordító az *ordas társam–ördögi barátaim* jelzős szerkezetek cseréjével. Pálfi Ágnes már idézett munkájában megjegyzi, hogy az *ordas* szó József Attila szemantikájában nem egyértelműen negatív (Pálfi 2001: 193). Az orosz változat *бешеным друзьям своим* 'ördögi társaimra' azonban ezt nem érzékelteti, bár az eredeti kifejezésnek adekvát megfelelője.

A fordító egyszerűen kihagyja a célnyelvi variánsból a *varázs-üttön* jelzöt, amelynek valószínűleg nem tudta megalkotni célnyelvi megfelelőjét, mert nem talált az orosz nyelvben adekvát grammatikai és szemantika kifejező eszközt. A *varázs-üttön* határozó a 'varázsütötten, elvarázsoltan' jelentésű határozóknak a magyar kontextusba illő archaikus változata, amely hapax legomenon.

4. *S ünőszóra figyelek.
Hunyom szemem álomra,
setét eperlevelek
hullanak a vállamra.*

<p><i>Буду слушать я телят, тихо голову клоня, и с шелковицы слетят листья прямо на меня.</i></p>	<p>’Hallgatom majd az ünöket, csendesen lehajtva a fejemet, és az eperfáról hullanak majd a levelek egyenesen rám.’</p>
---	---

A verszárlatban a farkaskülső és a megmaradó szarvaslélek közötti ellentétet ugyan érzékelteti a módosított célnyelvi kép is, de az utolsó képet és a hangszimbolikával is nyomatékosított tragikus léthelyzetet nem tudja átjuttatni a fordító a célnyelvbe. A lexikai és grammatikai átváltások közben elmarad a lényeges konnotáció, a lélek elcsendesedése és az átváltozási folyamat lelassulása, illetve egy lassú fordított változási folyamat megindulása: a farkasból emberré szelidülés. Erre utal a magyar szövegben a *vállamra* szó.

A *hunynom szemem álomra* sor az eredeti szövegben a varázslást idézi, illetve az álomban megvalósuló átváltozás implicit metaforája, amely a *тихо голову клоня* ’csendesen lehajtva a fejemet’ változattal a fordításszövegben szintén módosul, így nem idézi fel az álomkonnotációt, amelynek a magyar szövegben fontos szerepe van:

„Minden futás, minden menekülés, minden átváltozás a lélekben zajlik, az emberi lélek lelki átváltozás folyamata, külső szem által láthatatlan térben, olyan térben, ahol az objektív időmérés, oknyomozás lehetetlen. Csak az álomra hunyt, azaz a külső látásra vakká tett szem képes meglátni a lélek mélyén rejtőző farkast és az áldozattá vált (feláldozott?) szarvast” (Füle, 2002; internetes forrás 2)

4. A prozódiai elemek fordítása

A magyar vers formailag is az ősi népdalokat idézi négysoros, kétütemű ütemhangsúlyos, 4/3-as osztású keresztrímekkel. A tiszta rímeket, a prozódiai jegyeket is fontos lett volna adekvát módon létrehozni a fordítónak az orosz szövegvariánsban. A szótagszám és a keresztrímek megmaradnak a fordításban is. A versdallam azonban – talán a magyartól eltérő hangsúlyviszonyok miatt – megváltozik a célnyelvi szövegben is, amelyet jól megfigyelhetünk az orosz szövegvariáns 2. versszakában (a hangsúlyokat aláhúzással jelöltem):

*Agancsom rég elhagyám,
Törötten ing az ágon.
Szarvas voltam hajdanán,
Farkas leszek, azt bánom.*

Сбросил я рога, вскочил
и бегу, безрогий, вдаль.
Прежде я оленем был,
стану волком, как ни жаль.

Összegzés

A két szövegvariáns egybevetése is azt bizonyítja, hogy nincs abszolút versfordítás, a sajátos konnotációval rendelkező költői szövegeknek az eredetivel azonos jelentésű fordítása szinte lehetetlen. Pontosabban a forrásnyelvi szövegeknek csak alkotó célnyelvi áttétele lehetséges. Ez pedig, amint a bemutatott fordítás is mutatja, sokszor az eredeti szöveg igen jelentős módosításait követeli meg, aminek következtében sérül az eredeti költői üzenet.

Ennek eredménye pedig az olyan interpretáció, amelynek során a célnyelvi szöveg pragmatikai jelentése nem adekvát az eredetivel, ezért nevezhetjük pragmatikai adaptációnak az elemzett orosz nyelvű szövegvariánst is.

Irodalom

- Benő Attila 2011. *Fordítás és pragmatikai adaptáció*. In: A dolgok másik neve. Kolozsvár: Komp-Press Kiadó. 137–18.
- Füle Gabriella 2002. *Szarvas-ember, farkas-ember*. Internetes forrás 2. <http://www.c3.hu/~iris/02-1/fule.htm> Letöltve: 2012. április 18.
- Jeney Éva 2005. A magyar Miorita. A Júlia szépleány és a Jovan csobán között. In: *A „boldog” Bábel. Tanulmányok az irodalmi fordításról*. Szerkesztette Józán Ildikó és Szegedy-Maszák Mihály. Budapest: Gondolat Kiadó. 294–321.
- Kövecses Zoltán 2005. *A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe*. Budapest: Typotex.
- Kulcsár Szabó Ernő 1998. *A saját idegensége*. In: A fordítás és intertextualitás alakzatai. Szerk. Kabdebó Lóránt et al. Budapest: Anonymus Kiadó. 93–111.
- Lőrincz Julianna 2007. *Kultúrák párbeszéde*. Pandora Könyvek. Eger: EKF Líceum Kiadó.
- Lőrincz Julianna 2010. *Jelentésváltozások a költői szöveg fordított variánsában*. 66–72. In: *Translatologia Pannonica II*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem BTK Fordítástudományi kutatóközpont. Szláv Filológiai Intézet. 2010.
- Man, Paul de 2007. *Walter Benjamin A műfordító feladata című írásáról*. In: Kettős megvilágítás. Fordításelméleti írások Szent Jeromostól a 20. század végéig. Szerk. Józán Ildikó, Jeney Éva, Hajdu Péter. Budapest: Balassi Kiadó. 240–267.
- Pálfy Ágnes 2001. *Hová vezetnek a „vadnyomok”?* In: Újraolvasó. Tanulmányok József Attiláról. Budapest: Anonymus Kiadó. 186–208.
- Popovič, Anton 1980. *A műfordítás elmélete*. Bratislava: Madách.
- Schleimacher, F. 1813/1992. *On the different methods of translating*. In: Robinson (ed.) 1997. 225–38. In: Simigné Fenyő Sarolta 2003. *Fordításelméleti alapfogalmak*. In: Bevezetés az alkalmazott nyelvészetbe. Miskolc: Miskolci Egyetem BTK. Egyetemi jegyzet. 125–152.
- Internetes forrás 1.
http://www.balassikiado.hu/BB/netre/Net_szimbolum/szimbolumszotar.htm#csodaszarvas, Letöltés: 2012. 04. 16.